

Mariola Wołk
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4529-1644>
e-mail: mariola.wolk@uwm.edu.pl

Problem synonimii wyrażeń *inny niż*_ i *różny od*_

Synonyms of expressions *inny niż*_ and *różny od*_

Abstrakt

Przedmiotem badań w niniejszym artykule jest rodzaj relacji semantycznej, jaka zachodzi pomiędzy dwiema jednostkami języka: *inny niż*_ i *różny od*_ . Ponieważ uznawanie ich synonimiczności wydaje się raczej powszechne, w rozważaniach tych podjęta została próba sfalsyfikowania tej hipotezy. W tym celu przywołane zostały zarówno argumenty za jej utrzymaniem (np. testy substytucji pokazujące możliwości zamieniania porównywanych przymiotników w wielu kontekstach), jak i za jej odrzuceniem (np. ograniczenia nałożone na dystrybucję jednostki *różny od*_). W analizie uwzględnione zostały także propozycje definiowania obu wyrażeń w słownikach współczesnej polszczyzny. Ustalenia końcowe zawierają rozstrzygnięcie badanego problemu oraz wstępne eksplikacje opisywanych jednostek.

Słowa kluczowe: jednostka języka, synonimia, definiowanie, leksykografia współczesna

Abstract

The study presented in the article focuses on a semantic relationship between two linguistic units: *inny niż*_ [other than] and *różny od*_ [different than]. Since their synonymy seems to be a common assumption, an attempt is made to classify this hypothesis. For that purpose arguments supporting (e.g. substitution tests showing to what extent the units can be used interchangeably in particular contexts) as well as those negating (limitations imposed on the distribution of the unit *różny od*_) the hypothesis are quoted. Additionally, the analysis encompasses definitions of both expressions available in dictionaries of modern Polish. The article includes a conclusion of the discussed problem as well as preliminary explications of the analysed linguistic units.

Key words: linguistic unit, synonymy, definition, modern lexicography

1. Hipoteza o synonimiczności tytułowych wyrażeń nie należy z pewnością do sądów w językoznawstwie kontrowersyjnych, nawet wówczas, gdy synonimię rozumie się wąsko – jako obustronną implikację (por. Grochowski, Bednarek 1997: 17–18) – co sprowadza tę zależność do równoznaczności,

a nie – jak w tradycji szkolnej i powszechnym przekonaniu – do bliskoznaczności (por. np. Cienkowski 1994¹). Do przyjęcia takiego rozstrzygnięcia przekonują zarówno intuicyjne rozpoznania poparte choćby prowizoryczną próbą wzajemnej substytucji tych przymiotników, jak i spostrzeżenia specjalistów potwierdzone argumentami weryfikującymi trafność takiej hipotezy. Próbkę autentycznego materiału przykładowego (pochodzącego z NKJP), pokazującego wzajemną zastępowalność obu wyrażzeń, z koniecznymi modyfikacjami struktur formalnych wymuszonymi ich wymaganiami składniowymi, zamieszczam poniżej:

- (1) *Kobiety są zupełnie inne niż mężczyźni / różne od mężczyzn – i pod względem fizycznym, i psychicznym.*
- (2) *Poczuł znajomy zapach tortów i ciast, inny / różny od domowego, ale tak samo dawny.*
- (3) *Poczucie humoru mamy zupełnie inne niż rodzice / różne od rodziców.*
- (4) *Odcień jest zupełnie inny niż oryginał / różny od oryginału.*
- (5) *Oprócz podobieństw w geście czy w uśmiechu jestem przecież inny niż on / różny od niego, inaczej wyglądam.*
- (6) *Ten plan był inny niż plany dawniejsze / różny od planów dawniejszych.*

Jeśli chodzi o ustalenia badaczy na temat relacji semantycznych pomiędzy badanymi wyrażeniami, to jest ich bardzo niewiele. Nie licząc opracowań leksykograficznych zawierających charakterystyki semantyczne obu słów, w zasadzie pozostają uwagi, których można się doszukać w stosunkowo nowych tekstach Macieja Grochowskiego, dotyczących problemów ograniczeń w stopniowaniu przymiotników. W jednym z nich, poświęconym jednostce *najróżniejsze*, znajduje się fragment na temat wyrażenia *różny* zawierający m.in. spostrzeżenia dotyczące zależności semantycznych między przymiotnikami *różny* i *inny*. M. Grochowski pisze o jednostce *różny*, że „odznacza się zapewne niewielkim stopniem złożoności semantycznej. Jej substytut, determinator *inny*, Anna Wierzbicka (2007: 61) uznała za jednostkę prostą i uniwersalną” (Grochowski 2015: 51). Dalej autor podaje przeciwstawienia sprzeczne: „**X jest różny od Y, ale nie jest inny niż Y, *X jest różny od Y, ale jest taki sam jak Y*” (Grochowski 2015: 51). Choć nie jest to eksplicytnie orzeczenie równoznaczności porównywanych wyrażzeń, ustalenia Grochowskiego zdają się zmierzać właśnie w takim kierunku. Podobną skłonność wykazywałam na wcześniejszym etapie moich badań (por. Wołk 2019: 63). W niepogłębionym oglądzie trudno bowiem znaleźć argumenty przemawiające za tym, by takiej

¹ Według autora „przez synonimy rozumie się na ogół wyrazy mające identyczne lub zbliżone znaczenie” (Cienkowski 1994: 6). Pełną zgodę na zamienne stosowanie terminów *wyraz bliskoznaczny* i *synonim* wyraża we wstępie do *Słownika wyrazów bliskoznacznych* Stanisław Skorupka: „[...] za wyrazy bliskoznaczne, zwane inaczej synonimami, uważamy takie wyrazy, których zakresy znaczeń częściowo na siebie zachodzą” (SWB: VI).

hipotezy nie przyjąć. Dlatego w niniejszej analizie chciałabym przyjrzeć się temu problemowi dokładniej i – zgodnie z postulatami Karla Poppera (1977) – podjąć próbę sfalsyfikowania rozpatrywanej hipotezy. Jasne jest, że fiasko takich poszukiwań absolutnie nie oznacza niepowodzenia podjętych badań, przeciwnie: daje potwierdzoną badawczo odpowiedź na istotne według mnie pytanie. To, że może ona okazać się pozytywna, naturalnie w żadnym stopniu nie umniejsza wartości przeprowadzonej analizy. Ważne, by była ona poparta rzetelną argumentacją.

2. W punkcie wyjścia zdam sprawę z kilku kwestii, które trzeba by traktować jako założenia tych poszukiwań.

Przedmiotem niniejszych badań jest jedna z dwóch podstawowych jednostek językowych (w rozumieniu Andrzeja Bogusławskiego, por. np. Bogusławski 1976) ze słowem *różny*, mianowicie *różny od_*, oraz jedna z kilku jednostek ze słowem *inny* – *inny niż/od_*². Obie pełnią funkcję predykatywną (w odróżnieniu od jednostki *inny* ze zdań w rodzaju *Ktoś poił ich herbatę, inny okrywał kocem, Poszukaj innego hydraulika, Jest jeszcze inny pociąg do Poznania?*) oraz implikują po dwa argumenty realizowane przez wyrażenia odnoszące się do obiektów (osobowych lub nieosobowych) lub stanów rzeczy / zdarzeń uczestniczących w mechanizmie porównania ze względu na jakąś cechę. Ich pełna postać, uwzględniająca otwierane przez nie miejsca walencyjne, jest następująca:

ktoś_x / coś_x jest inny/inne niż ktoś_y/coś_y (od kogoś_y/czegoś_y) (pod względem q),
*ktoś_x / coś_x jest różny/różne od kogoś_y/czegoś_y (pod względem q)*³.

Przy czym należy zaznaczyć, że nie są to jedyne strukturyzacje pojęcia inności i różności czy raczej różnicy (do kwestii tej wrócę w § 3). Trzeba również zauważyć, że o ile w wypowiedzeniach z wyrażeniem *inny* prawostronna fraza przyimkowo-nominalna może być pomijana (por. (7)–(9)), o tyle w strukturach ze słowem *różny* jest ona realizowana obligatoryjnie (por. (10)–(12)):

- (7) *Ja jeden w mojej rodzinie od początku byłem inny.*
- (8) *I stałem się inny.*
- (9) *Jak człowiek tak daleko pojedzie i potem wróci, to powinien być trochę inny.*
- (10) **Ja jeden w mojej rodzinie od początku byłem różny.*
- (11) **I stałem się różny.*
- (12) **Jak człowiek tak daleko pojedzie i potem wróci, to powinien być trochę różny*⁴.

² O pozostałych jednostkach z udziałem obu słów pisałam w: Wołk 2019.

³ Ze względów czysto technicznych w analizie będę posługiwała się uproszczonym zapisem obu jednostek: *inny niż_ i różny od_*.

⁴ Na nieakceptowalność tego zdania dodatkowo wpływa dewiacyjność połączenia wyrażenia *różny* z operatorem *trochę*. Do kwestii tej nawiążę w końcowej części rozważań (por. § 6).

Jest to ustalenie różne od tego, jakie przyjmuje w swoich badaniach M. Grochowski. Według autora realizacja argumentu wskazującego na kryterium porównania jest zawsze fakultatywna: „jeżeli [pierwszy argument] jest skwantyfikowany ogólnie (co na płaszczyźnie wyrażenia ujawnia zazwyczaj forma *pluralis* rzeczownika albo nazwa zbiorowości), realizacja drugiego argumentu jest fakultatywna” (Grochowski 2015: 51). W moim przekonaniu rozpatrywany element decyduje o tym, z którą z dwóch podstawowych jednostek z segmentem *różny* mamy do czynienia. Zdanie – z argumentem skwantyfikowanym ogólnie – *Te zapachy są różne* można bowiem interpretować na dwa sposoby: 1) zapach X jest różny od zapachu Y lub 2) wiele zapachów (np. w perfumerii): X, Y, Z...itp. różni się od siebie nawzajem. W pierwszym wypadku w grę wchodzi pojęcie różnicy (reprezentowane przez jednostkę *coś_x jest różne od czegoś_y*), w drugim – w istocie różnorodności (czy różnaitości) (reprezentowane przez jednostkę *różne p*).

Druga rzecz wymagająca objaśnienia dotyczy wyrażenia *inny*. Jak zauważył M. Grochowski w zacytowanym wyżej tekście, *inny* znajduje się na liście *indefinibiliów* Anny Wierzbickiej. Nie ma jednak na niej słowa *różny*. Czy to ma związek z jego ewentualnie wyższym stopniem złożoności semantycznej? Powód wydaje się inny. Na wspomnianej liście *inny* znalazł się w grupie określników i kwantyfikatorów obok takich wyrażen jak: *ten, ta, to, ten sam*. Wśród przykładów ilustrujących jego użycie pojawiają się połączenia w rodzaju: *inna osoba, inna rzecz, inni ludzie, inne miejsce, inny czas, inny moment, inna część, inny rodzaj* (Wierzbicka 2006: 155–156). Jest to zatem jednostka *inny* pełniąca funkcję referencjalną, mająca charakter zaimkowy, zatem różna od badanego tu ciągu *inny niż / od* będącego wyrażeniem predykatywnym, a więc także m.in. podlegającym gradacji (por. akceptowalne zdanie *Ma kolor włosów trochę inny niż matka* z nieakceptowalnymi zdaniami: **Trochę inny okrywał ich kocem, *Poszukaj trochę innego hydraulika, *Czy jest trochę inny pociąg do Poznania?*). Wprawdzie nie oznacza to, że tezy o niedefiniowalności rozpatrywanego wyrażenia *inny* nie da się w związku z tym podważyć, ale nie tę jednostkę należałoby brać pod uwagę w rozważaniach na temat przymiotnika *różny od* (por. Grochowski 2015: 51).

Wracając do testu falsyfikacji znajdującego się w przywołanym fragmencie rozważań M. Grochowskiego na temat wyrażenia *różny*, można by go uzupełnić o analogiczne układy pokazujące weryfikowaną zależność zachodzącą także w drugą stronę: **X jest inny niż Y, ale X nie jest różny od Y*, por. także wewnętrznie sprzeczne zdania:

- (13) **Ta kartka jest różna od tamtej kartki, ale nie jest inna niż tamta kartka.*
 (14) **Ta kartka jest inna niż tamta kartka, ale nie jest różna od tamtej kartki.*

Z takim wynikiem testu falsyfikacyjnego idzie w parze również tautologiczność wypowiedzenia:

(15) **To są dwie różne i zarazem inne kartki.*

Jak widać, argumentów przemawiających za podtrzymaniem hipotezy o równoznaczności porównywanych jednostek nie brakuje. Jednak dokładniejszy ogląd zagadnienia pozwala dostrzec także takie ich cechy, które to oczywiste na pozór rozwiązanie interesująco komplikują.

3. Zaczniemy od uważnego przeanalizowania struktur składniowych reprezentujących dwa zestawiane ze sobą pojęcia⁵:

- a. ktos_x jest inny niż ktos_y (pod względem q), ktos_x jest różny od kogo_y (pod względem q)
- b. $\text{cos}_{x\text{przedm.}}$ jest inne niż $\text{cos}_{y\text{przedm.}}$ (pod względem q), $\text{cos}_{x\text{przedm.}}$ jest różne od czego_y (pod względem q)
- c. $\text{cos}_{x\text{nieprzedm.}}$ jest inne niż $\text{cos}_{y\text{nieprzedm.}}$ (pod względem q), $\text{cos}_{x\text{nieprzedm.}}$ jest różne od czego_y (pod względem q)
- d. $\text{ktos}_{pl}/\text{cos}_{pl}$ są inne (pod względem q), $\text{ktos}_{pl}/\text{cos}_{pl}$ są różne (pod względem q)
- e. inne $\text{ktos}_{pl}/\text{cos}_{pl}$ (pod względem q), różne $\text{ktos}_{pl}/\text{cos}_{pl}$ (pod względem q)

Dwie ostatnie struktury: d – z badanymi wyrażeniami w funkcji orzecznika, i e – z pozycją przyrzeczownikową, są i najmniej złożone, i najmniej precyzyjne formalnie, i – o czym była już mowa – w odniesieniu do przymiotnika *różny* nieprecyzyjne semantycznie. Z tego względu trudno wskazać ograniczenia selekcyjne nałożone na otwierane przez opisywane wyrażenia pozycje. Na taką obserwację pozwalają za to trzy poprzedzające je układy: a – z argumentami przedmiotowymi realizowanymi przez nazwy osób, b – z argumentami przedmiotowymi realizowanymi przez nazwy rzeczy i c – z argumentami nieprzedmiotowymi realizowanymi przez nazwy zdarzeń lub stanów rzeczy. Wypełnienie otwieranych miejsc przykładowymi wyrażeniami daje następujące rezultaty (por. przykłady (16)–(18) z przykładami (19)–(21)):

(16) *Ten mężczyzna jest inny niż pozostali mężczyźni pracujący w tym zespole.*

(17) *Ta kartka jest inna niż tamte kartki.*

(18) *To spotkanie było inne niż ich poprzednie spotkania.*

(19) *?Ten mężczyzna jest różny od pozostałych mężczyzn pracujących w tym zespole.*

⁵ W indeksach dolnych strukturyzacji a–c znajdują się oznaczenia typów argumentów implikowanych przez badane predykaty (elementy ktos_x , ktos_y odnoszą się do argumentów przedmiotowych realizowanych przez nazwy osób, $\text{cos}_{x\text{przedm.}}$ i $\text{cos}_{y\text{przedm.}}$ – do argumentów przedmiotowych realizowanych przez nazwy rzeczy, a $\text{cos}_{x\text{nieprzedm.}}$ i $\text{cos}_{y\text{nieprzedm.}}$ – do argumentów nieprzedmiotowych realizowanych przez nazwy zdarzeń i stanów rzeczy). W strukturyzacjach d–e oznaczenia te symbolizują liczbę mnoga.

- (20) *?Ta kartka jest różna od tamtych kartek.*
 (21) *To spotkanie było różne od ich poprzednich spotkań.*

Wprawdzie żadne ze spreparowanych zdań nie wydaje się dewiacyjne, ale te z przymiotnikiem *różny od_* są z pewnością dużo mniej naturalne niż te z wyrażeniem *inny* – za nieempiryczne skłonna byłabym uznać zwłaszcza przykłady (19) i (20), szczególnie wtedy, gdy pozbawione są kontekstu. Lepsze byłyby na pewno zdania z czasownikiem *różnić się od_* (por. *Ten mężczyzna różni się od pozostałych mężczyzn pracujących w tym zespole, Ta kartka różni się od tamtych kartek*), mimo że – według ustaleń etymologicznych Wiesława Borysia (SEJP: 525) – jest on wtórny względem przymiotnika, ten zaś – względem przysłówka⁶. Trochę inaczej w mojej ocenie wygląda sprawa akceptowalności czy też empiryczności w zdaniach z referencją gatunkową (generyczną), por.:

- (22) *Mężczyzna jest różny od kobiety.*
 (23) *Tektura jest różna od zwykłego papieru.*

Niewykluczone, że przyczyn niepodważalnej akceptowalności tego typu wypowiedzi należałoby się dopatrywać we właściwościach semantycznych wyrażenia *różny od_*. Różnica jest elementem decydującym o odrębności gatunkowej, o istnieniu określonego bytu. Z tego powodu orzekanie różnicy w rozpatrywanej ramie w odniesieniu do cech gatunkowych (w supozycji formalnej) jest bardziej adekwatne niż mówienie o niej w odniesieniu do konkretnych elementów tego samego rodzaju (w supozycji prostej).

4. Porównanie przymiotników *inny niż_* i *różny od_* potwierdza z jednej strony ich podobieństwo (niewykluczone, że tożsamość semantyczną), z drugiej – pokazuje uniwersalność pierwszej jednostki przejawiającą się w jej bardzo szerokiej dystrybucji, w której trudno doszukać się jakichś ograniczeń. Nie można natomiast powiedzieć tego o *różnym od_*.

Jak już zauważyłam, wyrażenie *inny* – pomimo że w płaszczyźnie pojęciowej implikuje istnienie drugiego elementu, z którym pierwszy uczestniczy w płaszczyźnie porównania – powierzchniowo dopuszcza elipsę frazy przyimkowo-nominalnej (por. wcześniej przykłady (7)–(9)). To zaś pozwala na jego funkcjonowanie w takich kontekstach jak np.:

- (24) *Teraz to inna kobieta!*
 (25) *Inna jakość życia!*
 (26) *Jestem już inna!*

⁶ Według W. Borysia prawdopodobnie najpierw powstał przysłówek **orzyno* (o znaczeniu ‘rozdzielnie, oddzielnie, osobno’), od niego wtórnie utworzono przymiotnik **orzyno*, od którego z kolei utworzono czasownik *różnić się* (SEJP: 525).

Analogiczne wypowiedzenia z jednostką *różny od_* są nieakceptowalne (por. wcześniej przykłady (10)–(12)), co więcej – wątpliwości budzą nawet w wersji pełnej, tj. bez elipsy frazy przyimkowo-nominalnej:

- (27) **Teraz to różna kobieta! / ?Teraz to kobieta różna od tej, jaką była wcześniej.*
 (28) **Różna jakość życia! / ?Jakość życia różna od tej, która była wcześniej.*
 (29) **Jestem już różna. / ?Jestem już różna od tej (kobiety), którą byłam wcześniej.*

Jak widać, w predykcji z przymiotnikiem *różny od_* wykluczona jest samozwrotność, czyli relacja pomiędzy dwoma elementami rozgrywająca się w obrębie tego samego obiektu.

Przymiotnik *inny*, odrywający się powierzchniowo od przyimka z rzeczownikiem, występuje także w luźnych frazach pełniących funkcje tytułów czy nagłówków, np. w tekstach medialnych (por. *Inne rozwiązania*, *Inna szkoła*, *Inny klimat* itp.), *różny* w rozpatrywanej funkcji nie daje takich możliwości (akceptowalne wyrażenia *Różne rozwiązania* czy *Różne szkoły* mogą odnosić się do pojęcia różnorodności czy różnorodności, nie: różnicy).

Z omawianą właściwością wiąże się także to, że *inny* dopuszcza pewne niedopowiedzenie, nieeksplicytność, nieokreśloność, co przejawia się np. w zdolności do wchodzenia w połączenia z wykładnikami referencji nieokreślonej. Por. akceptowalne zdanie (30) z nieakceptowalnym (31):

- (30) *Ta masa orzechowa ma tym razem jakiś inny smak.*
 (31) **Ta masa orzechowa ma tym razem smak jakiś różny od tego, który miała ostatnio.*

Wyrażenie *różny od_* wymaga precyzyjnego i eksplicytnego powiedzenia o wszystkich elementach uczestniczących w orzekaniu różnicy. Wymaga również umieszczenia ich w ramie konstatacji. Z tego m.in. powodu nieakceptowalne są przytoczone wcześniej wypowiedzenia (27) i (28). Wyraźnie dewiacyjne są również np. pytania lub rozkazy z jednostką *różny od_*. Por. dobre zdania (32) i (34) z wyrażeniem *inny niż_* z niedobrymi zdaniami (33) i (35) z wyrażeniem *różny od_*:

- (32) *Znasz zapachy Calvina Kleina inne niż ten? / Znasz inne zapachy Calvina Kleina?*
 (33) **Znasz zapachy Calvina Kleina różne od tego?*
 (34) *Użyj końcówki innej niż ta! / Użyj innej końcówki!*
 (35) **Użyj końcówki różnej od tej!*

Pomimo wskazanych wyżej ograniczeń dystrybucji jednostki *różny od_* nie jest tak, że kontekstów z nią nie znajdziemy w tekstach polszczyzny. Jest ich sporo, ale są one dość charakterystyczne. Por. przykładową próbkę autentycznych wystąpień tekstowych (z NKJP) z tym wyrażeniem:

- (36) *Jakże ten Berlin był różny od tego wesołego, rubasznie jowialnego miasta, jakim znałem go za czasów mojej młodości.*
- (37) *Poznał głos czysty i głęboki, różny od głosu Matki Ewy, a jednak podobny.*
- (38) *Sens tych spotkań jest różny od seansów np. Kaszpirowskiego.*
- (39) *Świat jego żony, pełen delikatności i zbytku, jest zupełnie różny od surowej rzeczywistości, do której on przywykł.*
- (40) *Był to powiew świeżości w polityce w kobiecym wydaniu, tak różny od tego, co znaliśmy dotychczas.*
- (41) *Kształt polskiego personalizmu jest z natury rzeczy różny od francuskiego.*
- (42) *Styl papieskiej wypowiedzi pozostaje krańcowo różny od stylu straszących Europę sympatyków prowincjalnego zaścianka.*
- (43) *Moment poboru przez ubezpieczyciela składki jest różny od momentu wypłaty odszkodowań.*
- (44) *Dług wewnętrzny jest bowiem zasadniczo różny od długu zewnętrznego.*
- (45) *Zakres kompetencji ETS jest różny od podobnych mu organów w państwach członkowskich.*
- (46) *Stan faktyczny może być różny od tego, który jest uzewnętrzniony w księdze wieczystej.*
- (47) *Rzemieślnik najczęściej ma wyodrębniony rachunek jako prowadzący działalność gospodarczą i to jest rachunek różny od jego rachunku oszczędnościowego.*
- (48) *Jak zablokować na górze jeden wiersz różny od pierwszego?*
- (49) *Trzeba ponadto uwzględnić specyficzny, zupełnie różny od cywilnego, status żołnierza zawodowego.*

Przede wszystkim stosunkowo mało jest użyć neutralnych, wpisujących się w sytuacje codzienne i trywialne – rzadko albo wręcz sporadycznie orzeka się tę właściwość (bycie różnym od_) o rzeczach czy osobach. Zwykle przymiotnik ten występuje przy wyrażeniach reprezentujących argument nieprzedmiotowy. Za jego pomocą mówi się coś o stanach rzeczy, zjawiskach w świecie (np. o klimacie, sposobie życia, zachowania się, postępowania itp.). W zasadzie dają się wyodrębnić dwa typy autentycznych kontekstów z jednostką *różny od_*. Z pierwszym i dominującym spotykamy się w tekstach literackich, wywodzie naukowym lub popularnonaukowym (por. (36)–(42)). Są to więc konteksty narracyjne, nacechowane książkowością. Drugi typ charakteryzuje się administracyjną precyzją, która zdaje się nawiązywać do specjalistycznych użyć tego wyrażenia, np. jednostki *różny od zera* w matematyce (por. (43)–(49)).

5. Zanim przejdę do próby rozwiązania rozważanego problemu, chciałabym krótko odnieść się do rozwiązań definicyjnych przyjętych w słownikach współczesnej polszczyzny. Trudno bez cienia wątpliwości stwierdzić, za którą z rozpatrywanych racji opowiadają się ich autorzy, bo proponowane przez nich opisy w większości nie są spójne i rozstrzygające. Z jednej strony bowiem badanym wyrażeniom przypisuje się zgodnie inne charakterystyki semantyczne. Zatem ich autorzy zasadniczo nie opowiadają się za uznaniem

wyrażen *inny* i *różny* w rozpatrywanych tu znaczeniach za synonimiczne. Wyjątkiem jest WSJP, w którym zostały one uznane za synonimy, jednak z taką decyzją kłóci się definiowanie ich za pomocą innych formuł⁷. Z drugiej strony, objaśnienia znaczenia analizowanych przymiotników absolutnie nie pokazują różnic między opisywanymi wyrażeniami, przeciwnie – na ich podstawie można by wnioskować, że są to jednostki równoznaczne. Zróznicowanie proponowanych w słownikach definicji w istocie sprawia wrażenie pozornego, bo sprowadza się często do różnic na poziomie samego wysłowienia. Poczucie powierzchownego i nieuzasadnionego podtrzymywania nietożsamości znaczeniowej porównywanych wyrażen pogłębiają powszechne negatywne tendencje: np. błędne koła polegające albo na tym, że wyrażenia te są wzajemnymi *definiensami* (jak w SJPSz I: 792, III: 140), albo na tym, że przymiotnik *różny* definiuje się za pomocą przymiotnika *inny* (jak w SWJP: 982), albo na tym, że słowo *inny* definiowane jest za pomocą słowa *różny* (jak w USJP I: 1218, PSWP XIV: 266) lub jego imiesłowowego derywatu (jak w ISJP I: 538⁸). O ile potraktowanie przymiotnika *inny* jako *definiensa* przymiotnika *różny* jest uzasadnione, bo niezłożoność semantyczną *innego* przyjmuje się raczej powszechnie (por. Grochowski 2015: 51), o tyle rozwiązanie odwrotne, tj. objaśnienie znaczenia wyrażenia *inny* za pomocą wyrażenia *różny*, jest posunięciem błędnym i prowadzącym do wikłania się w cyrkularność. Dodatkową wadą definicji przymiotnika *inny* jest nieoddzielenie w charakterystyce dwóch jednostek: referencjalnej i predykatywnej, dlatego we wszystkich definicjach – z wyjątkiem tych zamieszczonych w ISJP i WSJP⁹ – pojawia

⁷ Por. <https://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=33247&id_znaczenia=0, https://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=33247&id_znaczenia=0>, dostęp: 03.01.2020. Zastanawia także zróznicowanie znaczeń przymiotnika *różny* w tym słowniku: pierwsze z nich, opatrzone identyfikatorem ‘nie taki sam’, należałoby uznać za, powiedzmy, podstawowe, drugie, zidentyfikowane jako ‘różni ludzie’, za, powiedzmy, poboczne, bo niewykluczone, że bardziej podpadające pod charakterystyczne użycie niż znaczenie. Takie rozdysponowanie znaczeń pozostaje w opozycji do tego, co proponuje się w pozostałych słownikach, a także wobec tego, co przyjmuję w swoich badaniach (por. Wołk 2019: 57–59). Scala bowiem w jedno dwie ewidentnie różne i różnoznaczne jednostki: *różny od_* (*pod względem q*) i mającą postać *pluralis* jednostkę *różne* (*p*). Pierwsza reprezentuje pojęcie różności czy lepiej: różnicy, druga – pojęcie różnorodności i jest bliska wyrażeniu *rozmaite*. Z tego powodu za synonim przymiotnika *różny* (‘nie taki sam’) w omawianej definicji uznano wyrażenie *rozmaity*, które w taką relację może wchodzić jedynie z jednostką *różne* (*p*), nie: z *różny od_*.

⁸ Por. definicję z ISJP: ‘słowem *inny* wskazujemy rzecz lub osobę różniącą się od tej, z którą jest porównywana lub o której mówimy’ (I: 538). W pozostałych przywołanych słownikach wyrażenia *inny* lub *różny* w funkcji *definiensów* pojawiają się jako elementy ciągów wyliczeniowych dostawionych do charakterystyk znaczenia.

⁹ Można mieć natomiast wątpliwości co do zasadności wyodrębnienia 3. znaczenia przymiotnika *inny*, opatrzonego identyfikatorem ‘zmieniony’ (por. <https://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=47265&id_znaczenia=0>, dostęp: 03.01.2020). To, czy jest ono rzeczywiście różne od 2. znaczenia (‘różniący się’), jest według mnie dyskusyjne. To, że cytaty

się ciąg ‘nie ten (sam), nie taki (sam)’ (por. SJPSz, SWJP, USJP, PSWP). Z kolei w definicjach przymiotnika *różny* – poza błędnym kołem polegającym na definiowaniu go za pomocą czasownika *różnić się* lub jego formy imiesłownej – daje się zauważyć uznanie cechy będącej podstawą porównania za taką, która opiera się na przeciwieństwie, opozycji (por.: SJPSz III: 140: ‘różniacy się od czegoś albo kogoś, mający przeciwne cechy [...]’, USJP III: 1083: ‘stanowiący opozycję, przeciwieństwo kogoś lub czegoś’, PSWP XXXVII: 196: ‘taki, który różni się od pozostałych, ma inne odmiennie lub przeciwne cechy’, SWJP: 982: ‘taki, który różni się od czegoś lub kogoś, posiadający cechy odmiennie, inne niż pozostałość [...]’; wyróżnienia M.W.). Można przypuszczać, że autorom takich charakterystyk chodziło o zdanie sprawy z nietożsamości porównywanych elementów, zauważalnej w strukturze znaczenia ‘różnicy’ wyraźniej niż w wypadku pojęcia inności. W gruncie rzeczy jednak propozycje leksykograficzne nie przynoszą zadowalających rozstrzygnięć. Dominującą w nich tendencją jest uznanie badanych przymiotników za różnoznaczące, ale jednocześnie takie ich zdefiniowanie, że sugerowana różnica semantyczna wciąż pozostaje nieodkryta.

6. Według mnie przeprowadzone obserwacje osłabiają hipotezę o synonimiczności wyrażen *inny niż* i *różny od* na tyle, że należałoby zastąpić ją inną hipotezą. Trudno bowiem mówić o równoznaczności wówczas, gdy próba substytucji jednej jednostki za pomocą drugiej udaje się w stu procentach tylko w jedną stronę – w rozważanym wypadku uniwersalnym substytutem *różnego od* jest *inny niż*.

Myśląc o relacjach semantycznych między nimi, trzeba mieć na uwadze także to, jakie reprezentują pojęcia: *różny od* jest leksykalnym wykładnikiem pojęcia różnicy, *inny niż* – pojęcia inności. Oba wyrażenia implikują istnienie dwóch porównywanych ze sobą elementów, żeby zaś móc orzekać istnienie dwóch bytów, muszą one być nietożsame, jeden (X) musi być nie taki jak drugi (Y). O ile istota ‘inności’ sprowadza się właśnie do tego, o tyle ‘różnica’ podnosi tę właściwość do rangi elementu istotnego, bo decydującego o istnieniu właśnie. W tym dopatrywałabym się przyczyny niemożliwości stopniowania przymiotnika *różny od* w dół: nie da się osłabić cechy stanowiącej o różnicy

---

ilustrujące 3. znaczenie pozbawione są frazy z przyimkiem przy przymiotniku, nie oznacza jeszcze niemożliwości jej przyłączania, por. akceptowalne: *Był jakiś inny niż wtedy, Kraków bez ojca Adama będzie już innym miastem niż kiedyś / niż przed laty* itp. Poza tym trudno przesądzić, że wśród reprezentacji znaczenia 2. nie znajdzie się takich, w których inność także jest implikowana przez zmianę. Jest to na pewno wart zastanowienia kierunek interpretacji, pytanie tylko, czy inność będąca wynikiem zmiany jest innością inną niż taka, która nie jest przez zmianę implikowana, oraz czy nie dałoby się tego jednak – w myśl zasady niemnożenia znaczeń (por. np. Bogusławski 2003, Grochowski 2004) – objąć jedną formułą definicyjną.

między czymś_x a czymś_y, jest natomiast możliwe osłabienie cechy stanowiącej o inności czegoś_x od czegoś_y. *Inny niż* dopuszcza gradację i w górę, i w dół, por.: *zupełnie inny kolor koszuli niż na zdjęciu, kompletnie inny kolor koszuli niż na zdjęciu, całkiem inny kolor koszuli niż na zdjęciu, trochę inny kolor koszuli niż na zdjęciu, odrobinę inny kolor koszuli niż na zdjęciu, ciut inny kolor koszuli niż na zdjęciu*, a *różny od* dopuszcza wyłącznie stopniowanie w górę, por.: *zupełnie różny kolor koszuli od tego na zdjęciu, kompletnie różny kolor koszuli od tego na zdjęciu, całkiem różny kolor koszuli od tego na zdjęciu, *trochę różny kolor koszuli od tego na zdjęciu, *odrobinę różny kolor koszuli od tego na zdjęciu, *ciut różny kolor koszuli od tego na zdjęciu*. Warto także zwrócić uwagę na kontrastowość połączeń wyrażen *różnica* i *inność* z czasownikami percepcyjnymi, por. częste i akceptowalne: *widzę / zauważam / czuję / dostrzegam różnicę między tymi osobami / rzeczami z rzadkimi*, i pewnie przez to będącymi na granicy akceptowalności, połączeniami: *?widzę / zauważam / czuję / dostrzegam inność tych osób / rzeczy*. Poza tym różnica jest czymś, co zachodzi między dwoma elementami – między czymś_x a czymś_y, co widoczne jest także na powierzchni zdań z tym rzeczownikiem (por. np. *Była bardzo istotna różnica między ojcem a mną, Różnica między pożyczką a kredytem wynika z istoty współczesnego pieniądza, Istnieje jakaś fundamentalna różnica między kobietą i mężczyzną, która nie pozwala im się porozumieć*), inność natomiast jest w istocie *czyjąś innością* (por. np. *Jakże przeżywają moją inność, moją odrębność, obcość?, Jan August podkreślał swoją inność nawet strojem, Świat czyni wiele, by ową inność dzieci z domów dziecka podkreślić*), rozgrywa się w obrębie jednego bytu. Może dlatego różnica wydaje się bardziej namacalna, uchwytana, stanowi w istocie element będący rezultatem relacji pomiędzy dwoma, nietożsamymi elementami, jest czymś, co – poprzez wyraźne oddzielenie od siebie dwóch porównywanych bytów – niejako samo się wyodrębniając, stanowi o ich istnieniu. Sądzę, że to powinno stanowić komponent odróżniający definicje analizowanych przymiotników. Proponuję ująć je następująco:

- (50) *coś_x jest inne niż coś_y*
 ‘takie, że coś_x jest nie takie jak coś_y’
- (51) *coś_x jest różne od czegoś_y*
 ‘takie, że coś_x jest nie takie jak coś_y,
 i to powoduje, że można powiedzieć, że jest coś_x i coś_y’

gdzie elementy *coś_x* i *coś_y* odnoszą się do porównywanych ze sobą bytów mogących reprezentować zarówno kategorie osób czy rzeczy, jak i zdarzeń lub stanów rzeczy.

W kontekście przeprowadzonych rozważań pierwsza formuła wydaje się wręcz oczywista. Taki kierunek definiowania, a nawet taka postać definicji,

przewijały się przez cały dotychczasowy wywód. Druga definicja natomiast może sprawiać wrażenie redundantnej. Ale właśnie w swego rodzaju redundancji – uzasadnionej, bo ujmującej orzekanie rozpatrywanej właściwości *explicite* i niejako nazywającej rzecz po imieniu – dopatrywałabym się różnicy między opisanymi jednostkami. Ostatecznie więc odrzucam hipotezę o synonimii badanych przymiotników. To zaś, czy formuła (51) jest adekwatna, można będzie ocenić dopiero po próbie zestawienia jej z definicjami takich przymiotników jak *odrębny*, *osobny* czy *oddzielny*, w znaczeniu których również na pewnych – niewykluczone, że jakoś różniących się – zasadach obecny jest element dystynkcji.

Wykaz skrótów

- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*. Red. M. Bańko. T. I–II. Warszawa 2000.
 NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Online: <nkjp.pl>, dostęp: 03.01.2020.
 PSWP – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. Red. H. Zgólkowa. T. I–L. Poznań 1994–2005.
 SEJP – *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Red. W. Boryś. Kraków 2005.
 SJPSz – *Słownik języka polskiego*. Red. M. Szymczak. T. I–III. Warszawa 1988–1989.
 SWB – *Słownik wyrazów bliskoznacznych*. Red. S. Skorupka. Warszawa 1984.
 SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*. Red. B. Dunaj. Warszawa 1996.
 USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Red. S. Dubisz. T. I–V. Warszawa 2003.
 WSJP – *Wielki słownik języka polskiego*. Red. P. Żmigrodzki. Online: <wsjp.pl>, dostęp: 03.01.2020.

Literatura

- Bednarek A., Grochowski M. (1997): *Zadania z semantyki językoznawczej*. Toruń.
 Bogusławski A. (1976): *O zasadach rejestracji jednostek języka*, „Poradnik Językowy” 8, s. 356–364.
 Bogusławski A. (2003): *Może i być może*. [W:] *Prace językoznawcze dedykowane Profesor Jadwidze Sambor*. Red. J. Linde-Usiekniewicz, R. Huszcza. Warszawa, s.11–43.
 Cienkowski W. (1994): *Praktyczny słownik wyrazów bliskoznacznych*. Warszawa.
 Grochowski M. (2004): *Jednostki leksykalne o postaci ba jako komentarz metatekstowy*. „Poradnik Językowy” 2, s. 18–26.
 Grochowski M. (2015): *Jednostka najróżniejsze na tle operacji semantycznej stopniowania*. „LingVaria” X, nr specjalny, s. 47–60
 Popper K. R. (1977): *Logika odkrycia naukowego*. Przeł. U. Niklas. Warszawa.
 Wierzbicka A. (2006): *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*. Lublin.
 Wołk M. (2019): *Inny, różny, odrębny, odmienny. Próba wyodrębnienia jednostek języka*. „Poradnik Językowy” 9, s. 50–65.